

СОЛИҚ ИМТИЁЗЛАРИНИ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ НАЗАРИЙ ВА ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

Арипжанова Нигора Кудратовна

Ўзбекистон Республикаси Вахирлар Маҳкамаси ҳузуридаги БТОМ
тингловчиси

Солиқ имтиёзлари ҳар қандай давлат солиқ сиёсатининг ажралмас қисми бўлиб, улар орқали иқтисодий ривожланишни рағбатлантириш, инвестицияларни жалб қилиш ва муайян соҳаларда ижтимоий-иқтисодий муаммоларни ҳал этишга эришилади. Ўзбекистонда ҳам солиқ имтиёзлари орқали тадбиркорлик субъектларини қўллаб-қувватлаш, янги иш ўринлари яратиш ва стратегик тармоқларни ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Бирок, солиқ имтиёзларини белгиловчи назарий асослар ва ҳуқуқий меъёрларнинг аниқ ва шаффоф бўлиши муҳим аҳамият касб этади. Чунки уларнинг нотўғри қўлланилиши давлат бюджетига салбий таъсир кўрсатиши ёки бозорда носоғлом рақобат муҳитини келтириб чиқариши мумкин.

Иқтисодиётни ислоҳ этиш, таркибий жиҳатдан ўзгартириш ва диверсификация қилишни чуқурлаштириш, кичик бизнесни ривожлантириш, биринчи навбатда, катта миқдорда маблағни талаб қилади. Бу вазифаларни амалга ошириш механизмларидан бири, бу давлат томонидан хўжалик юритувчи субъектларга солиқларни тўлашда имтиёзлар беришдир.

Ўзбекистон Республикаси Президенти мамлакатимиз Олий Мажлисига Мурожаатномасида «Барча бизнес тоифалари учун солиқ юкини камайтириш ва қулайлаштириш, шу асосда ишлаб чиқаришни ва солиққа тортиладиган базани кенгайтириш зарур. Ўз эҳтиёжи учун объектлар кураётган, янги ташкил этилган кичик ва ўрта тадбиркорлик субъектларига ягона солиқ тўловини маълум муддатга кечиктириш ҳуқуқини бериш даркор. Солиқ имтиёзлари беришда индивидуал ёндашувлардан воз кечиб, уларни фақат иқтисодиётнинг маълум тармоқлари учун қўллаш амалиётига ўтишни таклиф этаман» - деб таъкидлаган эдилар.

Шундан келиб чиқиб, хорижий инвесторлар учун соғлом рақобат муҳитини қўллаб-қувватлашга қаратилган солиқ ва божхона сиёсатини юритиш, яъни улар учун солиқ юкини камайтириш ва солиққа тортиш механизмларини соддалаштириш, солиқ имтиёзларининг таъсирчанлигини

ошириш бўйича муайян ишларни амалга оширишни тақозо қилади.

Демак, иқтисодийни барқарорлаштиришнинг омили вазифасида солиқ имтиёзлари ҳам муҳим таъсирга эгаллиги маълум бўлиб қолмоқда. Давлат солиқ тўловчиларнинг фаолиятини рағбатлантириш мақсадида солиқ имтиёзлари беришдан фойдаланади. Бунинг афзаллик томони шундаки, солиқ тўловларини бюджетга олиш ва уни яна қайта тақсимлаш ишларини осонлаштиради ва иш фаолият турларини рағбатлантиришга эришилади.

Шундан келиб чиқиб қараганда, мамлакатимизда иқтисодийни ривожлантириш, ишлаб чиқаришни замон талабларига мослаштириш, жаҳон бозорига рақобатбардош маҳсулотлар билан чиқишда солиқ имтиёзларининг аҳамияти ортиб бормоқда. Иқтисодийни модернизациялаш шароитида солиқ ислохотларини самарали юритиш мақсадида солиқлар воситасида таъсир этиш, улар бўйича имтиёзларни қўллаш, иқтисодийнинг турли соҳаларини бир текис ривожланишини таъминлаш билан боғлиқ тадбирлар амалга оширилмоқда. Давлат солиқ имтиёзларини қўллаш орқали иқтисодийнинг турли соҳаларига турлича таъсир кўрсатади, яъни айрим рентабелли ва норентабелли соҳалар ўртасидаги мувозанатни таъминлаш муаммоси юзага келади.

Солиқ имтиёзларининг моҳиятини тадқиқ қилишдан олдин, биринчи навбатда, «солиқ имтиёзлари» тушунчаси мазмунини тушуниш, унинг хусусиятларини белгилаш, бошқача айтганда, унинг ҳуқуқий мақомини аниқлаш керак. Демак, «солиқ имтиёзи» атамасига берилган таърифлар ва илмий қарашларни кўриб чиқишимиз лозим. Бу бўйича меъёрий - ҳужжатлар ҳамда тадқиқот олиб борган хорижий ва мамлакатимиз иқтисодчи олимларининг «солиқ имтиёзи» тушунчасига нисбатан қарашларини келтириб ўтаемиз.

Солиқ кодексининг¹ 30-моддасида солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича имтиёзларга қуйидагича таъриф берилган: «...солиқ тўловчиларга нисбатан айрим тоифадаги солиқ тўловчиларга бериладиган афзалликлар, шу жумладан солиқ ва (ёки) бошқа мажбурий тўлов тўламаслик ёхуд уларни камроқ миқдорда тўлаш имконияти солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича имтиёзлар» дея таъриф берилган.

И.М.Александров фикрича, солиқ имтиёзи - солиқ тўловчига (субъектига) бошқа солиқ тўловчига нисбатан солиқ миқдорини камайтириш

¹ Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси. - Адолат. Т., 2016. 26-бет.

ёки афзаллик тақдим этиш деб тушунилади.

Н.Г.Дмитриева ва Д.Б.Дмитриев эса солиқ имтиёзи - солиқ тўловчини солиқдан тўлиқ ёки қисман озод этилиши деб ҳисоблашади.

Б.Х.Алиева талқинича солиқ имтиёзи - солиқ қонунчилигига асосан солиқ тўловчилар учун солиқ юкини енгиллаштириш имконияти (камайтириш, чегирма, солиқ кредити).

Т.Маликов солиқ имтиёзлари - деганда солиқ тўловчининг солиқ мажбуриятлари ҳажмининг тўлиқ ёки қисман қисқариши, тўлов муддатининг кечиктирилиши ёки орқага сурилиши тушунилади.

И.А.Завалишина фикрича, солиқ имтиёзи - деганда солиқ тўловчиларнинг айрим тоифаларига бошқа солиқ тўловчилар билан қиёслаганда солиқлар тўғрисидаги қонун ҳужжатларида назарда тутилган афзалликлар берилиши, шу жумладан солиқ(ийғим) тўламаслик ёхуд кам ҳажмда тўлаш имконияти тушунилади.

А.Жўраев ва бошқалар солиқ имтиёзлари - солиқ тўловчиларга солиқлар бўйича турли хил енгилликлар бўлиб, улар вақтинчалик ва доимий, тўлиқ ёки қисман ва бошқа кўринишларда берилиши мумкин деб ҳисоблайдилар.

Ф.Рахматуллаева солиқ имтиёзига категория сифатида қуйидагича таъриф берган: «имтиёзлар - бу иқтисодий давлат томонидан тартибга солиш ва ижтимоий вазифаларни ҳал этиш мақсадида солиқ тўловчининг солиқ мажбуриятларини қонун томонидан белгиланган шаклда бутунлай ёки қисман камайтиришнинг йўллари, ҳуқуқлари ва мажбуриятлари мажмуидир»².

О.Т.Юлдашевнинг фикрича эса: Солиқ юкининг оғирлигини камайтириш ва солиқ тўловчиларнинг янада самарали фаолият кўрсатишларини рағбатлантириш мақсадида бошқа солиқ тўловчиларга нисбатан айрим тоифадаги солиқ тўловчиларга ўрнатилишининг қонунийлиги, индивидуаль ва дискриминацион характерда бўлмаслиги, қўлланилишининг ихтиёрийлиги ва муддатсизлиги ҳамда солиқ афзаллик (қулайлик)ларнинг яратиш тарзида берилиб, солиқ мажбуриятларини камайтирувчи енгилликларга солиқ имтиёзлари дейилади.

2019 йил 1 январдан Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексига бир қанча ўзгартириш ва қўшимчалар киритилди. Шунингдек, солиқлар ва

² Рахматуллаева Ф. “Солиқ имтиёзларининг моҳияти ва иқтисодий рағбатлантиришдаги роли” Молия илмий журнали №2/2016 108 бет

тўловлар бўйича амалдаги мамлакат қонунчилигини ҳисобга олган ҳолда, солиқ имтиёзларини аниқлаб олиш ва уларни солиққа тортишга доир бошқа ҳужжатлардан келиб чиққанда, аввало, қонунийлик бўйича аниқланади. Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 30-моддасига асосан «Кодексида, бошқа қонунларда ва Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарорларида, алоҳида ҳолларда эса Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорларида назарда тутилган, бошқа солиқ тўловчиларга нисбатан айрим тоифадаги солиқ тўловчиларга бериладиган афзалликлар, шу жумладан, солиқ ва (ёки) бошқа мажбурий тўлов тўламаслик ёхуд уларни камроқ миқдорда тўлаш имконияти солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича имтиёзлар», деб эътироф этилади.

Бизнинг фикримизча «солиқ тўловчиларнинг айрим тоифаларига бошқа солиқ тўловчиларга нисбатан солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатларида назарда тутилган афзалликлар, шу жумладан солиқни тўламаслик ёки уларни камроқ миқдорда тўлаш имконияти» солиқ имтиёзлари деб эътироф этилиши мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

Солиқлар ва йиғимлар бўйича берилган имтиёзлар муносабати билан бўшаган ҳамда ушбу имтиёзларнинг амал қилиш муддатида фойдаланилмаган имтиёз суммаслари имтиёзларнинг амал қилиш муддати тугаганидан кейин бир йил мобайнида мақсадли ишлатилиши мумкин. Бунда кўрсатилган муддатда фойдаланилмаган маблағлар Ўзбекистон Республикасининг бюджетига ўтказилади.

Биз шу ўринда, Солиқ кодексда эътибор берилмаган айрим жиҳатларни таъкидлаб ўтмоқчимизки, бу ҳозирги солиқ тизимида олиб борилаётган ислохотларга бевосита боғлиқдир. Биз бугун барча изох-эътирозларни инобатга олган ҳолда айрим қўшимча ва ўзгартиришларни қонунчиликка киритишимиз лозим. Жумладан, Солиқ кодексда аниқ равшан қилиб киритишимиз лозим бўлган бандлар бор, яъни инсн мднфддтлдрини тдъминлдшнинг индивидуаллашишига йўл қўйилмдслик, фсйдд слишнинг кдмсителишигд йўл қўйилмдслик ҳамда имтиёзлдрни и\тиёрий қўллдш каби моддаларни жорий этиш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

Энди буларнинг ҳар бирига изох берсак, биринчиси, инсн мднфддтлдрини тдъминлдшнинг индивидуаллашишига йўл қўйилмдслик масаласи, шу кунгача жорий қилинган солиқ имтиёзлари одатда айрим юридик шахсларнинг манфаатларига хизмат қилиб, давлат бюджетининг бойишига йўл бермаган. Ҳали бу бўйича кейинги параграфларда танқидий

таҳлил қилиш жараёнида алоҳида тўхталиб ўтамиз.

Иккинчиси, фсйдд слишнинг кдмсителишигд йўл қўйилмдслик, яъни мулкчилик шдкли, жисмний шдкселдрнинг фуқдрелиги ёки сдрмеянинг кслиб чиқиши туригд кдрдб сслиқ имтиёзлдрини белгилдшгд йўл қўймаслик лозим. Негаки, биз барча ишлаб чиқарувчи ва тадбиркорга имкони борича бир хилда муносабатда бўлишимиз лозим. Айрим, эркин иқтисодий зоналарни инобатга олмаганда.

Учинчиси, имтиёзларни ихтиёрий қўллаш, солиқ тўловчилар имтиёзларни ихтиёрий танлай олиши керак, яъни ундан фойдаланиши ёки бош тортиш ёки ундан фойдаланишни тўхтатиш ҳуқуқига эга бўлишлари лозим.

Ўзбекистонда солиқ имтиёзларини тартибга солиш иқтисодий ривожланишни рағбатлантириш ва стратегик тармоқларни қўллаб-қувватлашнинг муҳим воситаси ҳисобланади. Солиқ имтиёзларининг самарадорлиги уларнинг аниқ мақсадга йўналтирилганлиги, шаффофлиги ва адолатли қўлланилишига боғлиқ. Бу жараёнда назарий асосларни мустаҳкамлаш ва ҳуқуқий нормаларни такомиллаштириш давлат манфаатларини ҳимоя қилиш ҳамда тадбиркорлик муҳитини яхшилаш учун зарурдир. Солиқ имтиёзларини самарали бошқариш орқали бюджет барқарорлиги таъминланади, инвестициявий жозибадорлик ошади ва мамлакатнинг иқтисодий ўсишига ҳисса қўшилади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 11 сентябрдаги «Ўзбекистон-2030» Стратегиясини тасдиқлаш тўғрисидаги ги ПФ-158-сон Фармони.
2. Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси. Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами, 2019 йил январь.
3. Ашурова Н.Б. «Ўзбекистон Республикаси солиқ сиёсати ва солиқ соҳасидаги ижтимоий ҳамкорликни амалга ошириш йўналишлари». «Иқтисод ва молия / Экономика и финансы» № 11; 2012